

ЭТНОГРАФ І ФАЛЬКЛАРЫСТ

Кацярына Варанько, вядучы бібліёграф Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

У 2006 г. спаўняецца 180 год з дня нараджэння П. В. Шэйна (1826–1900), збіральніка беларускай народнай вусна-паэтычнай творчасці, этнографа. Яго імя вылучаецца ў гісторыі этнаграфіі і фалькларыстыкі другой паловы XIX ст. Нарадзіўся ён у сям’і магилёўскага яўрэя-гандляра. Дрэжны стан здароўя хлопчыка прымусіў бацькоў уладкаваць яго ў Нова-Екацярынінскую бальніцу ў Маскве, дзе ён знаходзіўся тры гады. Тут П. Шэйн вывучаў рускую і нямецкую мовы, захапіўся паэзіяй Пушкіна і Жукоўскага. Пад уплывам княгіні Кастровай прыняў лютэранства і такім чынам парваў з бацькамі, якія трымаліся іудаізму. У сіроцкім адзяленні нямецкага вучылішча пры лю-

тэранскай царкве П. Шэйн атрымаў званне хатняга настаўніка і пачаў займацца прыватнай педагагічнай дзейнасцю. З 1865 па 1872 г. — выкладчык нямецкай і рускай моў у Віцебскай гімназіі, а з 1873 па 1879 г. — настаўнік у Шуі, Зарайску, Калузе. Але педагагічная дзейнасць мала цікавіла Шэйна. Яшчэ ў 50-х гг. XIX ст. пад уплывам славянафілаў ён пачаў збіраць фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы. Калі надарылася магчымасць, Шэйн пераехаў у Пецярбург і заняўся навуковай работай. У 1859 г. надрукаваў свой першы збор рускіх былін і гістарычных песень, запісаных у Корсунскім павеце Сібірскай губерні. Першыя фальклорныя запісы насілі аматарскі характар.

Пазней у выніку самаадукацыі, вывучэння прац тагачасных этнографіаў і фалькларыстаў П. Шэйна ставіўся да гэтага пытання з усёй адказнасцю. У 1870 г. выйшаў яго зборнік «Рускія народныя песні», у 1898–1902 гг. — праца ў двух тамах «Велікарус у сваіх песнях, абрадах, звычаях, вераваннях, казках, легендах і да т. п.», якой ён завяршыў выданне рускага фальклору.

Дзейнасць П. Шэйна ў Беларусі пачалася ў сярэдзіне 1860-х гг. у Віцебску. Тут ён пачуў беларускую мову, якой да гэтага часу не ведаў, і атрымаў магчымасць пазнаёміцца з ужо існуючымі зборнікамі беларускіх народных твораў. Два гады Шэйна вывучаў асаблівасці мовы і быту беларускага народа, а ў 1867 г. распрацаваў падрабязную «Праграму для збірання помнікаў народнай творчасці», якую разаслаў створанай ім шырокай сетцы карэспандэнтаў з розных куткоў Беларусі. Ужо да 1869 г. ён сабраў значную колькасць беларускіх песень, галоўным чынам Віцебскай губерні, дапоўніў іх песнямі са зборнікаў, якія ўжо выйшлі з друку, і ў пачатку 70-х гг. прадставіў у геаграфічнае таварыства даволі аб'ёмны том пад загалоўкам «Беларускія песні». Гэта была самая буйная праца сярод аналагічных зборнікаў 60–70 гг. XIX ст. У ёй сабрана звыш 1000 беларускіх народных песень з апісаннем тых абрадаў, пры якіх яны выконваліся, некалькі казак, паданняў, прыкмет і забабонаў. У зборніку апісваюцца радзінныя, хаўтурныя, калядныя, велікодныя, юр'еўскія, купальскія, талочныя, жніўныя аб-

рады, а таксама абрады Дзядоў. Але асноўная каштоўнасць зборніка — у песенным матэрыяле. Акадэмік Я. Карскі адзначыў, што гэта адзін з лепшых зборнаў твораў беларускай народнай песні. У ім упершыню шырока прадстаўлены песенны рэпертуар Віцебшчыны. Тагачасная крытыка аднеслася да зборніка станоўча. Багаты змест калекцыі, свежасць матэрыялу, пашпартызацыя і пэўнае ўпарадкаванне яго ўразлілі рэцэнзентаў.

Пасля выдання зборніка П. Шэйна з дапамогай карэспандэнтаў назапасіў вялікую колькасць апісанняў народных звычаяў і абрадаў, якія пазней выйшлі пад назвай «Матэрыялы для вывучэння побыту і мовы рускага насельніцтва Паўночна-Заходняга краю» (т. 1–3, 1887–1902). У выданне ўключаны матэрыялы з усіх губерняў Беларусі, а таксама з суседніх, дзе жыло беларускае насельніцтва. Гэта абрадавыя, бытавыя, бяседныя, жартоўныя і так званыя разгульныя песні, абрады і звязаныя з імі песні, галашэнні. Вясельная калекцыя Шэйна па багаці не мела сабе роўных сярод дарэвалюцыйных выданняў беларускага фальклору. Звяртае на сябе ўвагу раздзел народных прывітанняў, пажаданняў, праклёнаў, лаянак, замоў.

Акрамя названых работ, ён быў аўтарам шэрага артыкулаў, рэцэнзій, нататак, якія змяшчаў у навуковых выданнях.

Працы Шэйна, нягледзячы на яго часам тэндэнцыйны падыход да духоўнай спадчыны беларускага народа, — каштоўная крыніца фальклорна-этнаграфічных звестак пра быт і культуру беларусаў другой паловы XIX ст.